

Szokás szerint

Szokás szerint éjjelente fekszem az ágyban és alszom, ha bírok. Szokás szerint reggelente fölkelek és reggelizek. Régebben kávé ittam reggelire, mostanság teát iszom. A szokások megváltoznak, lassan vagy hirtelen, maguktól vagy kényszerűen. Szokás szerint azt jelenti: valami történik többnyire, normál esetben, de vannak kivételek. Csak kora reggel érkezem haza, és belealszom a napba. Vagy barátok látogatnak meg, a lakásomban alszanak és kávé akarnak reggelire. Akkor csatlakozom. Szállodában iszom még egy pohár narancslévet is. A kivételtől új szokás lesz. Utazások során örülök a narancslével és tojásrántottával bővült szállodai reggeliknek. Vajon elkerülhető-e, hogy a kivételekből szokás legyen? A szemináriumi termekben mindig ugyanarra a helyre ülök, ha még üresek a helyek. Vagy elhatározom, hogy minden alkalommal más helyre ülök. De ez fárasztó. Ugyanis bele kell gondolnom, hol is ültem az utolsó alkalommal. A szokások tehermentesítenek döntések alól: ezt akarom, vagy azt akarom? Ezt tegyem, vagy azt? Úgy csinálom, mint mindig, és különleges esetekben kivételt teszek.

Mindebben nincs semmi különös. Engem a semmi különös foglalkoztat, a szokásos, a megszokás, a hétköznapi, a szokások összessége, melyeket követünk. A hétköznapi nagy megkönnyebülés azáltal, hogy ezer döntéstől kímél meg bennünket. Mivel szinte minden szokásosan zajlik, a szokatlan, a különös tűnik föl. A köznapi teszi lehetővé a különössel történő foglalkozást. Mennyire gyorsan beáll újra a hétköznapi, amint megváltoztatjuk, megrendítjük, összezavarjuk. Egy másik városba költözöm. Rövid idő alatt kialakulnak a kitaposott utak a munkahelyhez, a bevásárláshoz, a kiránduláshoz, amelyek aztán már csak kivételesen lesznek elhagyva. Az évési szokásainkat többnyire ma-

gunkkal visszük, és csak részben illesztjük hozzá a többi szokáshoz.

A szokások ismétléseken és ritmusokon alapulnak. A testi funkciók, mint az ébredés és alvás, vagy táplálékfelvétel és ürítés, a nappal és éjszaka, valamint az évszakok természetes körforgásához illeszkednek, de azokhoz a különféle erkölcsökhöz és szokásokhoz is, amelyek a Földön mindenfelé kialakultak. A kultúra a hétköznap nagyban, erkölcsök és szokások szövedéke, közös megszokások, amelyeket nemzedékről nemzedékre ismételnének, az ismétlések során kissé megváltoztatva adnak tovább és gyakorolnak be. A szokások révén kötődnek életünk ritmusai a természet és a kultúra ritmusaihoz.

Meddig terjed a szokásos? Mi az, ami nem szokásos?¹ Annak érzete, hogy én vagyok, ha reggelente felébredek és magamra eszmélek, az idő, a nyelvek, a képek és gesztusok érzete. A megszokások ritkán újak, többnyire az erkölcsökből és szokásokból alakulnak ki, még akkor is, ha az egyes ember számára ez észrevétlen marad. Már mindig is jelen voltak. A kezdet a megszokás. A szokások túlélnek eredeti használatukat. A lovagi udvariassági formák polgárivá válnak. Egy udvari szertartás vallási rítusként él tovább. Az eredet gyakran homályba vész. Szokások és megszokások nem meghatározott funkciókkal együtt születnek és halnak ki, hanem mozgékonyak és sokféle formát ölthetnek. A politikai forradalmak erőszakkal akarják eltüntetni őket, de ez csak ritkán sikerül. A szokások és rítusok is a megszokás természetét és kulturát összekötő erejét mutatják; jobban mondva: a természetből a kultúrába átvezető erejét.

Rítusok alakulnak ki születés és halál, a felnőtté válás és a házasság, a családalapítás körül.² A rítusokat pontosan követni kell. A szokások rugalmas köteléket jelentenek kényszer és szabadság között. Képesek vagyunk szívós ellenállásukat megváltoztatni, megszüntetni őket azonban nem. A természetet követnünk kell, a szokásokat nem. De szokásállatok vagyunk. Természetünk az, hogy szokásaink vannak, szokásosan vagyunk, szokás szerint túl lusták ahhoz, hogy a szokásokon gyökeresen változtassunk. Mint amikor az orvos azt mondja: ha nem hagy föl azonnal a kávé- és teaivással, és kezd el többet mozogni, hamarosan meg fog halni. Az élet rövid. A gyógyászat egészséget ígér megfelelő életmód esetén; azt tanítja, hogy a rossz szokásokat jókra cseréljük. Étél és ital, mozgás és nyugalom csak az egészséges életmód két nézőpontja.³ A régi filozófusok a hippokratikus orvosoktól

1 Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*, 2. könyv; Sextus Empiricus: A pürrhonizmus alapvonalai, 1, 15 és 17. in *Antik szkepticizmus*, szerk. Kendeffy Gábor, Budapest, 1998.; Pascal: *Gondolatok*, 89–97 (Brunschvicg); Hume, David: *Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand* (Tanulmány az emberi értelemről), Stuttgart, 1982, 106–134.

2 Gennep, Arnold van: *Átmeneti rítusok*, Budapest, 2008.

3 Schipperges, Heinrich: *Moderne Medizin im Spiegel der Geschichte*, Stuttgart, 1979, 106.

veszik át őket, a keresztény szerzetesek a filozófusoktól. A kolostorok továbbadják a kolostori iskolák diákjainak. A jó szokásoknak gyakran hosszú hagyományuk van. Vajon a rosszaknak is? Csak a jó szokások maradnak fenn? Jók a szokások, csak azért, mert tartanak és fenntartják magukat?

Az egészség is valami szokásos, köznapi, fel nem tűnő. Jelen van, ha nem kell rá figyelmet fordítani. Tolakodóvá csak a beteg szerv válik.⁴ Ám a betegség, a szenvedés és a halál is megszokottá válik. Az ember hozzászokik. Minden hétköznapi lesz: a kórház, a szállodai élet, az ápolási otthon.

Kényelmesen és kényelmetlenül lakozunk a szokásainkban. Ez a hétköznapi életünk, a megszokott életünk, a karakterünk, összevisszasága jó és rossz szokásoknak, erényeknek és vétkeknek, jó és rossz erkölcsöknek. Ki tudja, vajon a rossz szokások nem a jók hátoldalát képezik-e? Meglehet, hogy mi emberek ezért maradtunk ennyi moralitással átítatottak. A szokások erőssége az, hogy olyan pályákat nyitnak meg, amelyeken nagyobb erőfeszítés nélkül járhatunk; a gyengeségük, hogy ezeken a mindig hasonló utakon elkezdünk unatkozni. Elúrhodik a csömör.

Mivel a megszokások elkerülhetetlenek, és tartósan elkerülhetetlenül kedvetlenné tesznek, szükség van a megszokások elleni szokásokra, a rutinok elleni rutinra.⁵ Megszakításokra, eltérésekre, csökkenő figyelmük felfrissítésére. Az egyhangúság, a bőségesség elvesztése unalmat szül. A bőség univerzális, azaz: semmi különös. Minden egybe van forgatva, egy van mindenben összefogva. Ha a szokásos, a hétköznapi nem tartalmaz mindent, melabú és kedvetlenség támad. Ám a köznapi ritkán univerzális. A mélyen ülő unalom elleni nagy szokást a vallások alkotják. A filozófia és a művészet hozzájuk tartoznak: észvallás és művészetvallás. De a vallási szokások sem kerülhetik el az eltorzulás és az elhanyagolás veszélyét. Úgy tűnik, minden a figyelmen és gondozáson múlik.

Az antik filozófia vallásos szokása volt az ég szemlélése, a világnézet, a megszokotton túli világ, a Holdon túli szféra szemlélése. Ez a világszemlélés alakul át tudományos természetmegfigyeléssé. Akár természet, akár világ, az univerzum megmaradt a filozófus szokásának. Benne él. Ezért nevezte magát világpolgárnak.⁶ Számára a világ semmi különös, semmi tőle elválasztott. Többnyire vissza kell húzódnia a szokványos hétköznaptól, meg kell szakítania a korlátozó megszokásokat. Gyakorolja magát a semmittevésben. Ám itt különbséget kell tenni az energikus

4 Canguilhem, George: *Das Normale und das Pathologische*, Frankfurt-Berlin-Wien, 1977, 58.

5 Luhmann, Niklas: Lob der Routine, in *Politische Planung*, Opladen, 1971, 113–142.

6 Diogenes Laertius: *Leben und Meinungen berühmter Philosophen* (Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei*) 326.; Marcus Aurelius *elmélkedései* IV. 3.

semmittevés és az unalomból, mélabúból és kedvetlenségből támadó restség között: otium vagy acedia.

A megszokott éppannyira észrevétlen, mint az egészség. Nem érezni semmit, semmi feltűnőt, semmi különöset. Éppen ezért van minden rendben. De mégsem lehet erre hagyatkozni. Ugyanis szokás szerint nem mindent veszünk észre. Ezért történnek mindegyre erőfeszítések a nagy megszokások begyakorlására és a róluk való leszokásra, a megszokottnak, a belakottnak mint világnak a berendezésére, az univerzalitásnak az élet észrevétlenségében történő megőrzésére. Mert csak a benne lakozásban, a szokásban van valóban jelen.

Ahogy a szokásokat kényszer és szabadság keveréke alkotja – kívülről és belülről rászorítva, megszakíthatók, de megváltoztatni nehéz őket –, úgy keletkeznek szokások fokozatosan és hirtelen. Mindig előre megélték, begyakorlottak és csak variálva lesznek. De vannak kivételek. Valami közbejön. Egy esemény, egy találkozás, egy belátás, egy baleset mindent felborít – semmi sem olyan már, mint előtte, ahogy szokásosan volt –, és egy új szokás veszi kezdetét.

(Tillmann J. A. fordítása)